

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHTS UNDER MARTIAL LAW

Сірант М.М., д.ю.н., професор,
заступник директора

*Інститут права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

Маркін С.І., адвокат,
к.ю.н., доцент

У статті проаналізовано стан захисту прав дитини в умовах воєнного стану. Зосереджено увагу на основоположних правах дитини, якими є право на життя та охорону здоров'я; право на ім'я та громадянство; право на достатній життєвий рівень; право дитини на вільне висловлення думки та отримання інформації; право на захист від усіх форм насильства. Підкреслено, що упродовж останніх десятиліть міжнародне співтовариство активно працює над розробкою нормативного підґрунті захисту прав дитини. Такі норми, що становлять основу правозастосовної і правоохоронної діяльності знайшли відображення у нормах чинного законодавства багатьох демократичних країн світу.

Підкреслено, що Україна, послідовно дотримується взятих на себе зобов'язань у сфері захисту прав людини, які нею підтвержені шляхом ратифікації Конвенції з прав дитини у 1991 році. Сьогодні, коли наша держава чинить героїчний опір російській военній машині, максимальні зусилля усіх органів держави спрямовуються і на захист прав та свобод дітей, а особливо тих, які стали жертвами цієї кривавої війни.

Зроблено висновок про те, що сьогодні існує нагальна проблема забезпечення прав і свобод дитини, реалізації яких став на заваді режим воєнного стану, запроваджений в Україні у зв'язку з широкомасштабним вторгненням російської федерації на територію України. констатовано, що масштабні порушення прав дитини проявились у різних формах насильства, позбавленні батьківської опіки, примусового переміщення з території України, позбавлення свободи, і найголовніше, позбавлення життя. Умотивовано, що держава повинна докласти максимум зусиль, аби повернути усіх незаконно переміщених з України дітей, відновити порушені права та забезпечити їх подальший захист. Таку роботу, безперечно, необхідно здійснювати в безпосередній співпраці з міжнародними організаціями та інституціями, які діють у сфері захисту прав дитини, особливо задіявши усі існуючі механізми впливу на країну-агресора і терориста.

Ключові слова: дитина, права дитини, міжнародно-правовий захист дітей, право на життя, свобода пересування та вільний вибір місця проживання, опіка, піклування, міжнародні інституції.

The article analyzes the state of child rights protection under martial law. Attention is focused on the fundamental rights of the child, which are the right to life and health care; the right to a name and citizenship; the right to an adequate standard of living; the child's right to freely express his opinion and receive information; the right to protection from all forms of violence. It is emphasized that in recent decades the international community has been actively working on the development of a normative basis for the protection of children's rights. Such norms, which form the basis of law enforcement and law enforcement activities, are reflected in the norms of the current legislation of many democratic countries of the world.

It is emphasized that Ukraine consistently adheres to its obligations in the field of human rights protection, which were confirmed by the ratification of the Convention on the Rights of the Child in 1991. Today, when our state is putting up heroic resistance to the Russian war machine, the maximum efforts of all state bodies are directed to protecting the rights and freedoms of children, especially those who became victims of this bloody war.

It was concluded that today there is an urgent problem of ensuring the rights and freedoms of the child, the implementation of which has been hindered by the martial law regime introduced in Ukraine in connection with the large-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine. it was established that large-scale violations of children's rights manifested themselves in various forms of violence, deprivation of parental custody, forced displacement from the territory of Ukraine, deprivation of liberty, and most importantly, deprivation of life. It is reasoned that the state should make every effort to return all illegally displaced children from Ukraine, restore violated rights and ensure their further protection. Such work, of course, must be carried out in direct cooperation with international organizations and institutions that operate in the field of child rights protection, especially using all existing mechanisms of influence on the aggressor and terrorist country.

Key words: child, child rights, international legal protection of children, right to life, freedom of movement and free choice of place of residence, guardianship, care, international institutions.

Постановка проблеми. Міжнародне співтовариство вже давно усвідомило, що права людини і громадянина є найціннішим надбанням людства. Зміна вектору на неухильне дотримання прав людини та їх реалізацію потребує належного законодавчого закріплення прав людини, які відносяться до прав усіх поколінь. Водночас, акцентування уваги на правах найбільш вразливих і незахищених категорій осіб, якими є діти свідчить про намагання людей забезпечити подальший розвиток цивілізації, адже діти є нашим майбутнім.

Вочевидь, що сьогоднішня ситуація, яка спричинена широкомасштабними воєнними діями російської федерації проти України поставила під загрозу українських дітей. Країна-агресор забрала дитинство, життя, батьків, спокійний сон, можливість розвитку і навчання, і що найстрашніше, – життя. Важка доля українських дітей вимагає постійної уваги і допомоги і з боку держави, і з боку міжнародних інституцій.

Стан дослідження проблеми. У цьому контексті важливу роль відіграють праці: М. Баймуратова, О. Барабаш,

Ю. Барабаша, Ю. Бисаги, В. Борденюка, І. Жаровської, Є. Зозулі, О. Копиленка, Р. Матяшовської, В. Налуцишина, О. Омельчука, Н. Оніщенко, Н. Ортинської, Ю. Панейка, О. Петришина, В. Погорілка, П. Рабіновича, В. Репецького, О. Скрипнюка, Л. Ярмол та ін.

Мета статті полягає у з'ясуванні стану захисту прав дитини в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Передусім, варто акцентувати увагу на тому, що упродовж останніх десятиліть Україна прагне зреалізувати себе як правова, демократична та соціальна держава, яка визнає, гарантує та охороняє основоположні права людини. Права дитини, як особи, що не зможе забезпечити самостійно увесь спектр своїх прав перебувають під охороною держави. Все це прослідковується у послідовній діяльності держави в особі її органів, спрямованій на створення законодавчого поля, створення органів і служб, які реалізують державну політику у сфері захисту прав дитини.

Дитинство, відповідно до Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III, є періодом розвитку людини до досягнення повноліття [1].

Як підкреслює В. О. Джуган, дитиною є кожна людина істага до досягнення нею 18-річного віку, якщо за законом повноліття не настає раніше. На думку вченого права дитини – це спеціальні можливості, які необхідні людині віком до 18 років для існування та досягнення зрілості [2, с. 66].

У цьому контексті варто звернути увагу на те, що національне законодавство, по суті, пішло шляхом врахування у цій площині відповідних положень Конвенції про права дитини, в якій також визначено, що «для цілей цієї Конвенції дитиною є кожна людська істага до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосованим до даної особи, вона не досягає повноліття раніше» [3].

Названим вище Законом держава встановила основні принципи, що лягли в основу охорони дитинства, а саме законодавцем передбачено, що «всі діти на території України, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я та народження дітей і їх батьків (чи осіб, які їх замінюють) або будь-яких інших обставин, мають рівні права і свободи, визначені цим Законом та іншими нормативно-правовими актами» [1].

Закон України «Про охорону дитинства» також визначив права та свободи дитини, назвавши, що такими правами є:

- право на життя та охорону здоров'я;
- право на ім'я та громадянство;
- право на достатній життєвий рівень;
- право дитини на вільне висловлення думки та отримання інформації;
- право на захист від усіх форм насильства [1].

Окремо варто зауважити, що законодавцем вироблено відповідну систему заходів щодо охорони дитинства в Україні, яка включає:

«– визначення основних правових, економічних, організаційних, культурних та соціальних засад щодо охорони дитинства, удосконалення законодавства про правовий і соціальний захист дітей, приведення його у відповідність з міжнародними правовими нормами у цій сфері;

– забезпечення належних умов для гарантування безпеки, охорони здоров'я, навчання, виховання, фізичного, психічного, соціального, духовного та інтелектуального розвитку дітей, їх соціально-психологічної адаптації та активної життєдіяльності, зростання в сімейному оточенні в атмосфері миру, гідності, взаємоповаги, свободи та рівності;

– проведення державної політики, спрямованої на реалізацію цільових програм з охорони дитинства, підтримки виробництва дитячого харчування, у тому числі первинного виробництва, надання дітям пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі виховання, навчання, підготовки до трудової діяльності, заохочення наукових досліджень з актуальних проблем дитинства;

– встановлення відповідальності юридичних і фізичних осіб (посадових осіб і громадян) за порушення прав і законних інтересів дитини, заподіяння їй шкоди;

– створення умов для забезпечення наявності на ринку в достатній кількості дитячого харчування, що відповідає вимогам законодавства про безпеку та окремі показники якості харчових продуктів, у тому числі шляхом запровадження пільгового кредитування та/або оподаткування операторів ринку харчових продуктів, митного та/або тарифного регулювання» [1].

Ватро також підкреслити, окремі поведінкові засади суспільства стосовно ставлення до дітей, що зокрема проявляється у визначенні правил використання дитячої праці. Так, «вік, з якого допускається прийняття дитини на роботу, становить 16 років. Діти, які досягли 15-річного віку, можуть прийматися на роботу, що не завдає шкоди їх здоров'ю і навчанню, за згодою одного з батьків або особи, яка замінює батьків.

Для дітей, молодших 16 років, тривалість робочого часу обмежується відповідно до потреб їх розвитку та професійної підготовки. Час, витрачений дитиною за згодою власника або уповноваженого ним органу на професійну підготовку в межах встановленого законодавством робочого часу, зараховується як робочий час.

Забороняється залучення дітей до найгірших форм дитячої праці, участі у важких роботах і роботах з шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах та до праці понад встановлений законодавством скорочений робочий час.

До найгірших форм дитячої праці належать:

– усі форми рабства або практика, подібна до рабства, зокрема, продаж дітей та торгівля ними, боргова залежність, а також примусова чи обов'язкова праця, включаючи примусове чи обов'язкове вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах;

– використання, вербування або пропонування дитини для зайняття проституцією, виробництва порнографічної продукції чи порнографічних вистав;

– використання, вербування або пропонування дитини для незаконної діяльності;

– робота, яка за своїм характером чи умовами, в яких вона виконується, може завдати шкоди фізичному або психічному здоров'ю дитини» [1].

В умовах воєнного стану, що спричинений агресивною воєнною навалою російської федерації проти України майже усі права дітей в нашій державі є під загрозою.

Так, В. Д. Іванюк, вказує на те, що у межах міжнародних інституцій розроблено значну кількість міжнародно-правових актів, які є фундаментальними у сфері захисту прав дітей в умовах війни, з-поміж них вчений називає:

– Конвенцію ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року;

– Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 1 січня 2000 року;

– Конвенцію про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року;

– Додаткові протоколи до Женевських конвенцій від 8 червня 1977 року;

– Конвенцію про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182 від 17 червня 1999 року;

– Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року та низку Резолюцій Ради Безпеки ООН, прийнятих протягом 1999 – 2009 років.

На думку вченого, виокремлені міжнародні акти закріпили повагу до норм міжнародного гуманітарного права, що стосуються забезпечення прав дітей в умовах війни [4, с. 66-67].

Аналізуючи питання порушення прав дитини в умовах війни в Україні, Л. Ярмол та А. Карпюк, висловлюють думку, що права дитини – це можливості дитини, визнані в міжнародному праві та національному законодавстві, які зумовлені певними фізичними і психологічними особливостями її розвитку, ґрунтуються на принципах природного права, гарантуються державою та іншими суб'єктами права й мають особливий механізм реалізації та захисту. Водночас, науковці наголошують, що система прав дитини є складовою частиною прав людини, основоположні права дітей за своїм змістом загалом не відрізняються від прав повнолітніх осіб, проте в процесі реалізації у конкретних правовідносинах виявляються певні ознаки цих прав, що відділяють їх від інших прав людини [5, с. 98].

Як підкреслюють О. Г. Турченко та І. І. Пилипишина, збройні конфлікти негативно впливають на функціонування сім'ї загалом, та особливо на забезпечення основних потреб дитини, її розвиток та психологічний стан. Посилаючись на дані Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ), науковці зазначають, що за останні десять років, в період збройних

конфліктів, загинуло 2 мільйони дітей, 6 мільйонів залишилися без домівок, 12 мільйонів отримали поранення чи залишилися інвалідами, і щонайменше 300 тисяч дітей-солдат беруть участь у понад 30-ти конфліктах [Цит. за: 6].

Водночас, науковці наголошують, що з 2014 року в Україні триває збройний конфлікт, який загострився з повномасштабним вторгненням 24.02.2022 року росії на територію України, у зв'язку з чим порушення прав дітей набуло більшого масштабу. В умовах збройного конфлікту значна кількість дітей зазнали різного роду насильства.

Наводячи дані Офісу Генерального прокурора, О. Г. Турченко та І. І. Пилипишина, вказують, що «більше ніж 600 дітей постраждали в Україні внаслідок збройної агресії РФ і їхня кількість постійно зростає. Так, якщо станом на 30 квітня 2022 року за офіційними даними 219 дітей загинуло та понад 398 отримали поранення різного ступеня тяжкості, то станом на 21 травня 2022 року ці цифри становили вже 232 та 430 відповідно. Зазначені дані не остаточні, оскільки триває робота з їх встановлення в місцях ведення активних бойових дій, на тимчасово окупованих та звільнених територіях. Найбільше постраждало дітей в порівнянні на 30 квітня та 21 травня 2022 року у Донецькій області – 139 (145), Київській – 115 (116), Харківській – 95 (102), Чернігівській – 68 (68), Херсонській – 44 (48), Миколаївській – 43 (45), Луганській – 37 (48), Запорізькій – 27 (28), Сумській – 17 (17), у м. Києві – 16 (16), Житомирській – 15 (15).

Кількість закладів освіти, які пошкоджено внаслідок щоденних бомбардувань та обстрілів українських міст і сіл збройними силами рф становить 1570. При цьому 111 з них зруйновано повністю [Цит. за: 6].

Варто погодитись з висновками, які висловлює І. Ф. Корж, стверджуючи, що «загально визнані міжнародні організації світу (ООН, Радбез, РС тощо) на сьогодні

не проявили себе належним чином, щоб зупинити злочиння РФ проти дітей України, війни в Україні в цілому, що наводить на думку про невідкладну необхідність їх реформування, чи навіть створення нових, дієвих і ефективних міжнародних структур у сфері безпеки, і тим самим забезпечити у світі належний, загально визнаний правопорядок і домінування права над злом. Вчений підкреслює, що як заявила організація Amnesty International після детального розслідування, проведеного на місцях в Україні, російські військові повинні постати перед судом за низку воєнних злочинів, скоєних на північний захід від Києва, позаяк і в Україні в цілому. Управління Верховного комісара ООН з прав людини збирає в Україні показання та докази порушень, вчинених російськими окупантами, які можуть бути визнані воєнними злочинами. Йдеться про численні випадки загибелі цивільних, включаючи дітей, зокрема через обстріл лікарні, драмтеатр у Маріуполі, залізничний вокзал у Краматорську, житлові масиви в Одесі [7, с. 9].

Висновки. Підсумовуючи викладене вище можемо констатувати, що сьогодні існує нагальна проблема забезпечення прав і свобод дитини, реалізації яких став на заваді режим воєнного стану, запроваджений в Україні у зв'язку з широкомасштабним вторгненням російської федерації на територію України. Масштабні порушення прав дитини проявились у різних формах насильства, позбавленні батьківської опіки, примусового переміщення з території України, позбавлення свободи, і найголовніше, позбавлення життя.

Натомість, держава повинна докласти максимум зусиль, аби повернути усіх незаконно переміщених з України дітей, відновити порушені права та забезпечити їх подальший захист. Таку роботу, безперечно, необхідно здійснювати в безпосередній співпраці з міжнародними організаціями та інституціями, які діють у сфері захисту прав дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.
2. Джуган В.О. Проблеми захисту прав дітей під час воєнних дій в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 63–67.
3. Конвенція про права дитини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
4. Іванюк В. Д. Правове регулювання прав дітей в умовах війни. С. 66–68. URL: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/888/874>
5. Ярмол Л., Карпюк А. Порушення прав дитини в умовах війни в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2022. № 4 (36). С. 96–105.
6. Турченко О.Г., Пилипишина І.І. Забезпечення прав дітей в умовах збройного конфлікту в Україні. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/07/13.pdf>
7. Корж І. Ф. Право дитини на безпечне життя в умовах воєнного конфлікту. *Захист прав дітей в умовах війни*: зб. матер. круглого столу до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця, 17 травня 2022 року). Вінниця, 2022. С. 5–10